

Таємниця пізнання завжди хвилювала розум людини. Як людина пізнає навколишній світ? Чи здатна вона проникнути в сутність речей? Чи існують межі пізнавальних здібностей людини і які вони? Ці і інші важливі світоглядні питання є предметом гносеології.

Гносеологія (від грецького. *gnosis* – знання, пізнання) – розділ філософії, у якому вивчаються проблеми природи пізнання і його можливостей, відношення знання до реальності, досліджуються загальні передумови пізнання, виявляються умови його вірогідності, істинності. Гносеологія – теорія пізнання.

Пізнання – це соціально опосередкований процес відбиття суб'єктом об'єкта.

Об'єкт пізнання (Об) – те, що відбивається: світ, людина, суспільство, мислення.

Суб'єкт пізнання (Сб) – той, хто відбиває: людина, соціальна група, людство.

З визначення категорії "пізнання" виявляється, що головним протиріччям пізнавальної діяльності є **протиріччя об'єкта і суб'єкта (об'єктивного і суб'єктивного)**. Одна з головних проблем гносеології – з'ясування механізму взаємозв'язку об'єкта і суб'єкта в пізнанні. Всі гносеологічні концепції можна звести до трьох моделей пізнавального процесу, які по-різному трактують взаємозв'язок об'єкта (Об) і суб'єкта (Сб).

I – метафізична модель процесу пізнання характерна для ранніх форм розвитку філософії і науки. Пізнання тут трактується як процес простого, пасивного споглядання суб'єктом об'єкта. Суб'єкт як би фотографує об'єкт, відбиваючи його точно таким, який він є насправді поза його органами почуттів; тому образ дорівнює об'єкту або абсолютно об'єктивний. Однак з позиції такого спрощеного трактування процесу пізнання неможливо пояснити розвиток пізнання, або, як можливі різні думки по тому самому питанню, або, як суб'єкт, однозначно і пасивно відбиваючи мир, здатний створити щось таке, чого в природі ще не було (*здатність до творчості*). Іншими словами, активність суб'єкта в процесі пізнання філософи помітили ще в давній філософії. Саме так з'явилася друга модель.

II – агностицизм. Якщо в першій моделі абсолютизується об'єктивність образу (*результату пізнання*), то в агностицизмі – його суб'єктивність (*образ = суб'єктові*) і на цій основі заперечується здатність людини пізнавати світ таким, який він є насправді поза нашими органами почуттів. Суб'єкт не пасивно відбиває об'єкт, а істотно переробляє інформацію, що йде від об'єкта. Образ завжди суб'єктивний, тому що він залежить від будови органів почуттів і нервової системи людини, від його утворення, досвіду, системи цінностей, навіть настрою в цей момент. Візьмемо, наприклад, самий елементарний акт

пізнання – зорове відчуття. Відомо, що в природі немає кольорів: зеленого, жовтого, червоного, синього і т.п.; ми ж відображаємо мир кольоровим. Отже, наше відчуття дає нам картину не схожу на об'єкт, а тому що ми не можемо вийти за межі своїх відчуттів (вони єдина зв'язуюча ланка людини із зовнішнім світом), то ми не можемо із упевненістю стверджувати, що світ пізнаваний (*що ми його пізнаємо таким, який він є, наприклад кантівська "річ у собі"*). Крайній агностицизм стверджує, що світу поза нами взагалі немає (*або людина не може це довести*) – є тільки наші відчуття. Історично перша форма агностицизму – античний скептицизм, у якому були сформульовані аргументи (тропи) проти можливості достовірного знання. Знамениті 10 тропів Енесидема: не можна ніщо достовірне стверджувати так, як: ті ж самі речі викликають у різних земних істот різні відчуття; одним вони корисні, а іншим шкідливі; різні люди також відчують речі по-різному; той самий предмет різні органи почуттів сприймають по-різному; в різних станах люди сприймають речі не однаково, і навіть те, що бачать божевільні, не суперечить природі; судження про речі залежить від їхнього положення (*місця, відстані*); речі не можуть сприйматися ізольовано, у сполученні з різними обставинами вони сприймаються по-різному (*наприклад, камінь здається у воді легше, ніж у повітрі*); судження про речі залежить від внутрішнього устрою, структури речей; судження завжди відносні в силу відносності всіх явищ; судження залежать від того, постійно або рідко зустрічаються явища; судження залежать від поводження суб'єкта.

Агностицизм абсолютизує суб'єктивність образу. Активність суб'єкта в пізнанні розуміється як активність винятково духовна, а суб'єкт розглядається як одиничний, ізольований (*як Робінзон, звідси термін – "гносеологічна робінзонада"*), а не як член суспільства, залучений у реальний процес історичної практики.

Заслугою агностиків є розкриття і аналіз основних протиріч процесу пізнання, уявлення його як складного і суперечливого явища. Однак діалектичне трактування цих протиріч було почато в новій гносеологічній концепції.

III – діалектична модель. Активність суб'єкта розуміється не тільки як духовна (пізнавальна), але як практична. Суб'єкт, пізнаючи об'єкт, включає його (прямо або побічно) у сферу своєї практичної діяльності. Практика як матеріальна, чуттєво – предметна, цілепокладаюча діяльність людини поєднує протилежність об'єкта і суб'єкта в пізнанні. Образ, відповідно до цієї концепції, є діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного. В практиці, оперуючи з об'єктом, суб'єкт виходить за межі почуттєвого досвіду і може довести вірогідність свого знання.